नारदवचनेन स्त्रीणां कोशादेर्विधानात्। तदग्न्यम्बु-विषयमित्युक्तं विद्यारण्यश्रीपादैः। विज्ञानेश्वराचार्यास्तु पुंस्त्रियोर्विवादे रुच्या वान्यतरः कुर्यादित्यनेन पक्षे स्त्रीणामपि दिव्यप्रसक्तौ पुरुषस्यैव दिव्यं न स्त्रीणामित्येतत्परमिदम्। अन्यथा सर्वथा तासां दिव्यनिषेधे घटकोशादिभिस्तासामन्तस्तत्त्वं विचारयेदित्यनेन विरोधः स्यादिति प्राहुः। कात्यायनः "गोरक्षकान् वाणिजकांस्तथा कारुकुशीलवान्। प्रेष्यान् वार्द्धुषिकांश्चैव याचयेच्छूद्रवद्द्विजान्"। कालिकापुराणेऽपि "वर्णान्त्यस्य सदा देयं माषकं तप्तहेमजमिति"। वर्णानामन्त्यः प्रत्यन्तः तस्येत्यर्थः। नारदोऽपि "महापराधे निर्द्धर्मे कृतघ्ने क्लीवकुत्सिते। नास्तिके दृष्टदोषे च शप्तानां तु विवर्जयेत्" इति। कात्यायनोऽपि "मातापितृद्विजगुरुदृष्टस्त्रीबालघातिनाम्। महापातकयुक्तानां नास्तिकानां विशेषतः। लिङ्गिनां प्रमदानाञ्च मन्त्रयोगक्रियाविदाम्। वर्णसङ्करजातानां पापाभ्यासप्रवर्त्तिनाम्। एतेष्वेवाभियोगेषु निन्द्येष्वेवं प्रवर्त्तितः। दिव्यं प्रकल्पयेच्चैव राजा धर्मपरायणः। एतैरेव नियुक्तानां साधूनां दिव्यमर्हति। न सन्ति साधवो यत्र तत्र शोध्याः स्वकैर्नरैरिति"। साधूनां दिव्यमर्हति राजा कल्पयितुमिति शेषः। प्रतिनिधिद्वारा एतैर्दिव्यं कारणीयमिति दृढयितुमाह स एव "महापातकयुक्तेषु नास्तिकेषु विशेषतः। न देयं तेषु दिव्यन्तु पापाभ्यासरते भृगुः। येषु पापेषु दिव्यानि कर्त्तव्यानि प्रयत्नतः। तारयेत्सज्जनैस्तानि नाभिशस्तं त्यजेच्चर इति"। तारयेत् शोधयेत्। अभिशोधनं प्रतिनिधिद्वारा शोधनमकारयित्वा न त्यजेदित्यर्थः। यत्तु तेनैवोक्तम् "असृग्ग्राहमदासानां म्लेच्छानां पापकारिणाम्। प्रातिलोम्यप्रसूतानां निश्चयो न तु राजनि। तत्प्रसिद्धानि दिव्यानि संशये तेषु निर्दिशेदिति"। तत्तैर्नियुक्तानां साधूनामभावे विज्ञेयम्। तत्प्रसिद्धानि घटादीनि इति स्मृतितत्त्वे। साधूनामप्यसामर्थ्ये प्रतिनिधिमभ्युपजानाति स एव "कालदेशाविरोधे तु यथायुक्तं प्रकल्पयेत्। अन्येन हारयेद्दिव्यं विधिरेष विपर्ययः"। सामर्थ्याभावे सर्ववर्णविषये विशेषमाह हारीतः, "राजन्येऽग्निं घटं विप्रे वैश्ये तोयन्नियोजयेत्। न विषं ब्राह्मणे दद्याद्विषं वर्णान्तरे स्मृतम्। कोशतण्डुलधर्मांस्तु धर्मस्वभावमेव च। पुत्रदारादिपथान् सर्ववर्णे प्रयोजयेत्" इति। अथ दिव्यकालः तत्र पितामहः "यो यस्य विहितः कालो विधिर्यस्य च यो यथा। तं प्रवक्ष्यामि तत्त्वेन वादिनश्च बलाबलम्। चैत्रो मार्गशिराश्चैव वैशाखश्च तथैव च। एते साधारणा मासा दिव्यानामविरोधिनः। घटः सर्वर्तुकः प्रोक्तो वाते वाति विवर्जयेत्। अग्निः शिशिरहेमन्तवर्षासु परिकीर्त्तितः। शरद्ग्रीष्मे च सलिलं हेमन्ते शिशिरे विषमिति"। विष्णुरपि स्त्रीब्राह्मणविकलाऽसमर्थरोगिणां न तुला देया न वाति वायौ न कुष्ठ्यसमर्थलोहकाराणामग्निर्देयः शरद्ग्रीष्मयोश्च न कुष्ठिपैत्तिकब्राह्मणानां विषं देयं प्रावृषि च। न श्लैष्मिकाणां व्याध्यर्दितानां भीरूणां श्वासकासिनामम्बुजीविनामुदकं हेमन्तशिशिरयोश्चेति। हेमन्तनिषेधोऽत्र पौषमासविषय एव न तु मार्गशीर्षविषयोऽपि। मार्गशीर्षस्य "चैत्रो मार्गशिरा इति पूर्वोदाहृत पितामहवचनेन सकलदिव्यसाधारणत्वाभिधानात्। नारदोऽपि "विचार्य धर्मनिपुणैर्धर्मशास्त्रविशारदैः। धर्मं सर्वर्तुकं प्रोक्तं पण्डितैर्घटधारणम्। वर्षासु समये वह्निर्हेमन्तशिशिरे तथा। ग्रीष्मे सलिलमित्युक्तं विषं काले तु शीतले। न शीते तोयशुद्धिः स्याच्चोष्णकालेऽग्निशोधनम्। न प्रावृषि विषं दद्यात् प्रवाते न तुलां तथा। नापराह्णे न सन्ध्यायां न मध्याह्ने कदाचनेति"। मध्याह्ने दिव्यनिषेधो जलव्यतिरिक्तविषयः। अतएव पितामहः "पूर्वाह्णेऽग्निपरीक्षा स्यात् पूर्वाह्णे च घटो भवेत्। मध्याह्ने तु जलं देयं धर्मतत्त्वगभीरता। दिवसस्य तु पूर्वाह्णे कोशशुद्धिर्विधीयते। रात्रौ तु पश्चिमे भागे विषं देयं सुशीतलमिति"। अत्र विषस्य वर्षासु निषेधात् सिंहरवावेव परीक्षामात्रे निषेधाच्च दिव्यान्तरं सिंहेतरवर्षास्वपि कुर्वन्ति। अतः "याम्यायने हरौ सुप्ते सर्वकर्माणि वर्जयेदित्यस्य न विषयः। तथा च ज्योतिषे "सिंहस्थे मकरस्थे च जीवे चास्तमिते भृगौ। मलमासे न कर्त्तव्या परीक्षा जयकाङ्क्षिणा"। तथा "रविशुद्धौ गुरौ चैव न शुक्रेऽस्तंगते पुनः। सिंहस्थे च रवौ नैव परीक्षा शस्यते बुधैः। नाष्टम्यां न चतुर्दश्यां प्रायश्चित्तपरीक्षणे। न परीक्षाधिवासश्च शनिभौमदिने भवेत्"। रविशुद्धौ गुरौ चेदित्यत्र शस्यत इति शेषः तथा च दीपिकायाम् "न शुक्रास्तेऽष्टमेऽर्के गुरुसहितरवौ जन्ममासेऽष्टमेऽब्दे